

Egypte

AZ
ERZSÉBET KIRÁLYNÉ
EMLÉKMÚZEUM

IRTA
SZALAY IMRE
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM IGAZGATÓJA

M. Tört. O.
2922

BUDAPEST
STEPHANEUM NYOMDA R. T.

1907.

SIAM LAO BORDERS
MONTANA

AZ
ERZSÉBET KIRÁLYNÉ EMLÉKMÚZEUM
ALAPÍTÁSA.

AZ «ERZSÉBET királyné emlékmúzeum» létesítése ügyében Ő császári és apostoli királyi Felsége a magyar királyi miniszterelnökhöz a következő legfelsőbb kéziratot méltóztatott intézni:

Kedves dr. Wekerle!

Az a kegyelet, a melylyel hű magyar nemzetem megdicsőült királynéja, Istenben boldogult Nőm emlékezetét őrzi s a melynek sokszorosan szeretetteljes módon kifejezést adott, arra indít, hogy az özvegy gróf Andrássy Aladárné Wenckheim Leontin bárónő, örögróf Pallavicini Edéné Mailáth Adél grófnő, gróf Batthyány Lajosné Andrássy Ilona grófnő és Ferenczy Ida asszony, a megboldogult királyné O Felsége felolvasónőjéből álló bizottság kérelmét teljesítve, mindazokat a tárgyakat, a melyek a királyné használatában állottak és birtokomban, vagy

családom birtokában vannak, egyesítsem és átadjam hű magyar nemzetemnek Erzsébet királyné örök emlékezetére, ki a nemzethez annyi szeretettel viseltetett.

Ezen tárgyak, mint a magyar nemzet tulajdona, «Erzsébet királyné emlékmúzeuma» czímen a Magyar Nemzeti Múzeum leltárának részét képezendik és a leányaim, Gizella bajor királyi hercegnő és Mária Valéria főhercegnő által a Nemzeti Múzeumnak már korábban adományozott tárgyakkal egyesítve, megtekintés végett a közönségnek hozzáférhetővé teendők és a mindenkori vallás- és közoktatásügyi miniszter igazgatása alá helyezendők.

Az «Erzsébet királyné emlékmúzeuma» elhelyezésére budapesti várpalotám meghatározott helyiségeit szentelem s egyúttal elrendelem, hogy ezen múzeum kezelési költségeinek fedezésére évente bizonyos összeg udvartartásom költségeinek terhére a Magyar Nemzeti Múzeumnak kiutaltassék, az ezen összegből netán fenmaradó fölöslégből pedig a múzeum céljaira szolgáló alap létesíttessék.

A magyarországi udvarnagy feladata leend, hogy az «Erzsébet királyné emlékmúzeuma» helyiségeinek karban tartásáról gondoskodjék, a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértőleg a javadalmazás czélszerű felhasználására ügyeljen s a múzeum látogatási rendjét szabályozza.

Azon számos tárgy, melyet Ferenczy Ida asszony megdicsőült Úrnője iránti kegyeletos megemlékezésül ezen czélra felajánlott, a múzeumba felveendő; szintűgy felveendők a jövőben is azon felajánlandó tárgyak, melyek Istenben nyugvó Nőmhöz valamely vonatkozásban állottak és melyeket a vallás- és közoktatásügyi miniszter az átvételre alkalmasaknak talál.

Azon belső tiszteletért és hű ragaszkodásért, a melyet a fent nevezett hölgyek dicsőült Nőm iránt tanusítanak, a buzgó honszeretetért, melylyel a megboldogult királyné emlékéét az országban ápolják, valamint gondosságukért és fáradozásukért, melylyel a királynétól származó tárgyakat összegyűjtötték és a múzeum alapját megvetették, ezen hölgyeknek köszönetemet és elis-

merésemet fejezem ki. Felhivom Önt, hogy erről a nevezett hölgyeket értesítse és a jelen elhatározásom foganatosítására szükséges teendők iránt második főudvarmesteremmel egyetértőleg, kit e tárgyban egyidejűleg utasítottam, intézkedjék.

Kelt Bécsben, 1907. évi november hó 14-én.

Ferencz József s. k.

Wekerle Sándor s. k.

Az eme legfelsőbb kézirattal létesített «Erzsébet királyné emlékmúzeum» keletkezését illetőleg álljanak itt a következő adatok:

Az 1898-ik év december hó 1-én 83664. sz. alatt kelt leiratával, dr. Wlassics Gyula vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter értesítette a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóságát, hogy Gizella bajor királyi hercegnő és Mária Valéria főhercegnő megdicsőült anyjuk, Erzsébet császárné és királynénk emléktárgyainak egy részét a magyar nemzetnek ajándékozták. Nyomban utána a budai királyi várkapitányság 45 tárgyat — jórészt a megboldogult királynéhoz intézett feliratokat — a Nem-

zeti Múzeum igazgatóságának adott át; 1899 május 31-én pedig Ferenczy Ida asszony, csillagkeresztes hölgy, a brünni «Maria Schul» nemes hölgyalapítvány tiszteletbeli tagja, Erzsébet királyné felolvasóhölgye, ugyancsak mint ő Felségeik ajándékát, meghozta azt a fekete díszmagyar-ruhát, amelyet a dicső emlékü királyné itteni utolsó hivatalos megjelenése alkalmával viselt, a mikor a magyar törvényhozás mindkét háza az 1896-iki millenniumi év június hó 8-án a budai királyi várakban ő Felségeiknek hódolatát bemutatta. Ezt a díszruhát Ferenczy Ida asszony dr. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter, Szalay Imre nemzeti múzeumi igazgató és dr. Hampel József, az érem- és régiségtár vezetőjének közbejöttével a Nemzeti Múzeumnak átadta, hol az, az előbb említett tárgyakkal együtt 1907. évi október 21-ig a régiségtárban őriztetett és közszemlére volt kiállítva.

1907 évi márczius hó 11-én főrangú hölgybizottság járult Bécsben ő Felsége elé, akihez azzal a kérelemmel fordult, engedne át a megboldogult királyné lakosztályából bútorokat s emléktárgyakat a magyar nemzetnek elidege-

níthetetlen örök tulajdonúl, hogy azokból, kiegészítve a Nemzeti Múzeumban már letéteményezett tárgyakkal, a budai királyi várakban **Erzsébet királyné emlékmúzeum** legyen létesíthető és közszemlére bocsátható.

A hölgybizottság tagjai voltak: özv. gróf Andrássy Aladárné Wenckheim Leontin bárónő vezetése alatt: örgróf Pallavicini Edéné Mailáth Adél grófnő és gróf Batthyány Lajosné Andrássy Ilona grófnő. A hölgybizottság kérelmét örgróf Pallavicini Edéné tolmácsolta, mint a kitől a múzeum létesítésének eszméje kiindult; a király örömmel beleegyezett a hölgybizottság kegyeletes kérésének teljesítésébe s megbizta Ferenczy Ida asszonyt, mint a ki legjobban ismeri a királyné használati tárgyait, azoknak kiválasztásával és a múzeum felállítása iránti javaslattétellel, egyszersmind pedig gróf Apponyi Albert vallás- és közokt. miniszterrel szemben abbeli kívánságának adott kifejezést, hogy a Nemzeti Múzeumban elhelyezett Erzsébet királyné emléktárgyak is a létesítendő múzeumba kebeleztesse be.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter ennek folytán 1907. évi május hó 4-én

39142. szám alatt leiratot intézett Szalay Imre nemzeti múzeumi igazgatóhoz, akit, hivatkozva ő Felsége legmagasabb óhajtására, felhatalmazott, hogy a Múzeumban őrzött Erzsébet-királyné- emléktárgyakat annak idején a budai királyi várakban létesítendő emlék-múzeumnak adja át.

A király magasztos példáján indulva, — ki a bécsi cs. kir. udvari kincstárból azt az ezüst ládácskát is leküldötte, melyben az országos küldöttség 1867-ben a koronázási ajándékot a királynénak átnyújtotta, — Mária Valéria főherczegasszony a megdicsőült királyné kézi könyvtárának magyar könyveit, továbbá Gizella bajor királyi herczegnével együtt többrendbeli egyéb értékes emléktárgyat, Ferenczy Ida asszony a királynénak közel 100 különféle arczképét és szobrát, nagyszámú kéziratát, számos reá vonatkozó nyomtatványt s mindennemű emléktárgyat ajánlottak fel, mely utóbbiak értéke azoknak a királyné által közvetlen és folyton történt használatában rejlik. Ezekhez járul Sztáray Irma grófnő udvarhölgy kegyeletjes ajándékából amaz öltözék is, a melyet az orgyilkos tör Genfben 1898. évi szeptem-

ber hó 10-én átjárt s a legnemesebb szív vére kiváló nemzeti kegyeletünk tárgyává avatott. Festetics Mária grófnő udvarhölgy Ferenczy Idával egyetemben a királyné életnagyságú szobrának gipszöntvényével és többen mások egyéb értékes ajándékokkal gazdagították a gyűjteményt.

Ilyképen az emlékmúzeum létesítésére szükséges anyag összegyűlvén, Ferenczy Ida aszszony ama tervezete, hogy az emlékmúzeum álljon: a megboldogult királyné egykori dolgozószobájának teljes berendezésével felszerelt egy szobából és egy nagyobb múzeumi teremből, a melyben a többi emlékek nyerjenek felállítást, Ő császári és apostoli királyi Felsége legmagasabb helyeslésével találkozott és e célra a budai királyi várlaknak a szent korona közvetlen szomszédságában levő helyiségek szemeltettek ki. Ezeknek adaptálása s a múzeumi terem gyűjteményes szekrényeinek elkészítése Hauszmann Alajos udvari tanácsos, műegyetemi tanár, a királyi várlak építészenek tervei szerint és vezetése mellett foganatosítottak. Az egyik teremben 1907 október 15-től 20-áig Ferenczy Ida személyes felügyelete alatt és

utasításai szerint a királyné egykori dolgozószobájának bútorai híven a volt beosztás szerint állítottak fel. A Nemzeti Múzeumban őrzött tárgyak október 21-én hozattak át és ezzel megindult az emléktárgyak termének berendezése, valamint az összes tárgyak törzskönyvszerű lajstromozása. Eme munkálato-
kat Ferenczy Ida asszonynyal együtt őgróf Pallavicini Edéné, gróf Batthyány Lajosné, Hauszmann Alajos műegyetemi tanár és e sorok írója végezték.

Addig, a míg az emlékmúzeum szervezeti alapon életbelép, az összes tárgyak, a cs. és kir. főudvarmesteri meghatalmazott, Szegedy-Maszák Aladár kormánytanácsos, a m. kir. udvarnagyi hivatal vezetőjének ideiglenes gondozására bizattak.

Az emlékmúzeum összes tárgyait, immár nemzeti tulajdont, a vallás- és közoktatásügyi m. kir. kormány képviselőjében folyó 1907. évi november hó 30-án s illetőleg deczember hó 12-ikén a Magyar Nemzeti Múzeum számára mint ezen intézet igazgatója átvette e sorok írója, s az átadási és átvételi okmányt gróf Apponyi Albert vallás és közoktatásügyi

magyar királyi miniszter 1907. évi deczember hó 22-én jóváhagyási záradékkal látta el.

Kegyeletes érzésünk ápolására s az emléktárgyak jelentőségének magyarázata céljából azoknak leírásához néhány nevezetesebb történelmi visszaemlékezést fűztünk.

Az Erzsébet királyné emlékmúzeum 1908. évi január hó 15-én nyílik meg, az anyai legmélyebb fájdalom töviskoszorúját viselt koronás fő pedig tekintsen le ezen a napon szebb hazájából hű magyar nemzetére, a midőn ez, jóságos királya kezéből mély megindulással veszi az *O* emlékének szentelt eme kegyeletes alapítványt!

Meghatva és bánatos szívvel szemléljük felejthetetlen Nagyasszonyunk emléktárgyait, látogatóink pedig vigyék magukkal a változatlan kegyelet és hazafiui hálaérzet kiolthatatlan emlékét az iránt, a ki Királyunk magasztos szavai szerint is *«a nemzethez annyi szeretettel viseltetett»*.

AZ
ERZSÉBET KIRÁLYNÉ EMLÉKMÚZEUM
LEIRÓ LAJSTROMA.

A királyné íróasztala.

Az Erzsébet királyné emlékmúzeum gyűjteményes termétől, balra van:

I. A KIRÁLYNÉ IRÓSZOBÁJA.

(Az egész berendezés Ő cs. és apostoli kir. Felségének ajándéka.)

Ebben a szobában megboldogult királynénk budai királyi várlakbéli írószobájának hű mását látjuk, ugyanazokkal a bútorokkal berendezve, ahogy azt a királyné életében használta.

A falak és a fényezett mahagoni fabútorzat egyenlően vörös selyemdamaszt szövettel borítvák.

A szobába lépve: **a jobb sarokban** áll a királyné fényezett mahagoni fából készült és cseresznyeszínű posztóval bevont íróasztala. Előtte a karosszék, mellette jobbra két kis állvány, balra papirkosár. Az íróasztalon barokstílű aranyozott bronz íróasztal-óra és ugyanolyan kétágú gyertyatartók s írőkészlet; a tintatartón, még a királyné által használt toll-

szárak és rajzónok, a szent Ceciliát ábrázoló fehérmárvány levélnehezék alatt a királyné három incognito névjegye: La Comtesse de Hohenembs. Az íróasztal közepén egy sárga bőrmappa, a melyet ittlétekor állandóan használt, szent István király festett alakjával. Az írómappa mellett egy még a királyné által megkezdett jegyzék-papirtömb, a milyent mindenütt és mindenkor használt.

Ezekon kívül a felséges család arczképei, nevezetesen Ő Felsége, Rudolf trónörökös, Gizella bajor hercegnő, ennek férje Lajos bajor herceg és gyermekük Erzsébet hercegnő, a mai Seefried báróné, Mária Valéria főhercegnő, ez utóbbi az egyik képen szoptatós dajkájával, a szegszárdi születésű Rózával.

Az íróasztal melletti két kis állványon apróbb csecsebecsék és ismét családi arczképek, nevezetesen Rudolf trónörökös Gizella főhercegnővel, Mária Valéria főhercegnő férjével, Ferencz Salvator főherceggel és gyermekeikkel, továbbá ugyancsak Mária Valéria főhercegnő gyermekkori játszótársával, Auersperg Aglaja hercegnővel; ezenkívül könyvek, albumok és levélpapíros.

Az íróasztal felett a falon jobbra Mária Valéria főhercizegnőnek Schrotzberg által 1870-ben olajban festett életnagyságú gyermekkori arcképe bernáthe gyi kutyával, alatta ugyan- csak Mária Valéria főhercizegnő kosztümben fényképezve.

Az ablakmelletti sarokban, Ő Felségének lovas arcképe. N. Zampis által 1866-ban festett aquarell.

A két ablakközötti falon a nagy, aranykeretes tükörtől jobbra, fekete bársonykeretben keresztet ábrázoló vízfestmény, a kereszt talpazatán Heine következő versével:

«Anfangs wollt' ich fast verzagen
Und ich glaubt' ich trüg es nie,
Und ich hab' es doch getragen,
Aber fragt mich nur nicht wie.»

Ezt a képecskét Mária Valéria főhercizegnő ajándékozta a királynénak Rudolf trónörökös halála után. A tükörtől balra Mária Valéria főhercizegnő színezett gyermekkori fényképe.

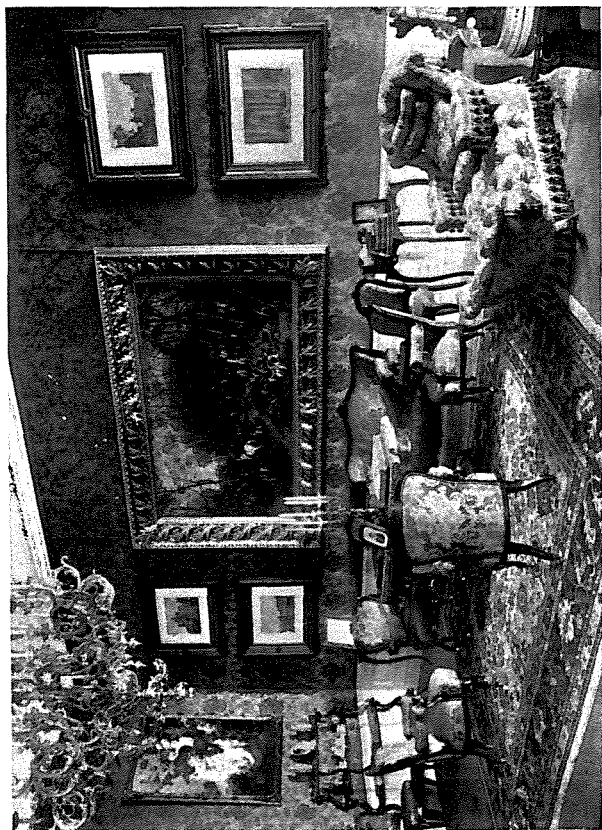
A tükör alatti nagy négyszögű asztalon színezett biscuit- és bronzszobrok és kancsók közepén fekete fényezett fakeretben néhai gróf Széchenyi Béláné Erdödy Hanna grófnő

aquarellképe, mint a sírjából felszálló angyal ábrázolva; festette Kobiersky C.

Kissé odább ezüstszinű, virágokkal beszótt szövettel bevont s puha rugókon álló nyugágy, a melynek támlája is enged a rajta nyugvó mozdulatainak. Ezen a nyugágyon utazott le Bécsből vasuton a királyné 1868 kora tavaszán Budára, midőn Mária Valéria főhercizegnővel áldott állapotban volt s ezen pihent azontúl is még igen sokszor. Mellette az ablakmélyedésben egy háromlábú kosárasztalka, váza bagarjabőrrel bevonva, közepén festett fayence tállal.

A nyugágytól balra a kis fényezett mahagoni asztalkán pohárban ibolyacsokor, a királyné kedvencz virága, Mária Valéria főhercizegnő fényképe s a királyné könyvtárából: Horváth Mihály 25 év Magyarország történetéből, báró Eötvös József Gondolatok és A karthausi s 24 kötetecske a magyar remekírók gyémánt kiadásából.

A déli főfal és a szoba közepét a vörös selyemdamasztal bevont pamlag berendezés foglalja el, a mennyezet közepén függ a 32 ágú aranyozott fa barokcsillár, az asztalon

Részlet a királyné írószobájából.

ugyanolyan stílű, hatágú aranyozott bronz kandelaber. Tőle jobbra-balra albumok, egyikeben 26 vízfestmény és rajz, magyarországi tájképek és népviseletek különböző mesterektől, a Segítség Album, Kisfaludy Sándor Csohány, Storno rajzaival illusztrálva, Gödöllő 10 fényképe Beszédestől, a szent Benedekrend pannonthalmi főmonostora stb.

A pamlag feletti falon gazdagon faragott aranyozott keretben W. Richter 1872. évi olajfestménye, a mely a budapesti falkavadásztársaságot ábrázolja, közepén Ő Felségeikkel, a királyné közelében gróf Andrássy Gyula és az ősz lord Buchanan, a bécsi angol nagykövet; a képen látható számos többi alak is mind arczkép. A képet a budapesti falkavadásztársaság ajánlotta fel Ő Felsége a királynénak.

Ettől a képtől jobbra-balra aranynyal diszített fekete keretben 4 vízfestmény Alt Rudolftól, melyeket Rudolf trónörökös felséges szüleinek 1879. április 24-én ünnepelt ezüstmenyegzője alkalmából ajándékozott a királynénak; ezen képek: jobbra fent Possenhofent, a királyné szülőinek nyaraló kastélyát, alatta az Augusz-

tinusok bécsi templomát, a melyben esküdött, balra fent Laxenburgot, a hol a trónörökös született, végül balra lent a budai királyi várpalotát a pesti partról nézve ábrázolják. Ez utóbbi kép alatt, kis mahagoni asztalon aranyozott keretben Gödöllő és vidékének térképe, Mária Valéria főherczegnő sajátkezű gyermekkori rajza 1880-ból, amaz időből mikor még Rónay Jácint püspök volt a nevelője.

Az ablakokkal szemközt levő nyugoti falon Benczur Gyula «Mályvák között» czimű olajfestménye, melyet a király ajándékozott a királynénak; ez a kép a királyné úgynevezett «kis salon»-jában függött. Alatta polczállvány fényezett mahagoni fából négy polczczal. Az állvány legfelső polczán szinezett biscuit alakcsoport, e mellett két chinai-porcellán virágtartó, a második polczon ugyanolyan két palaczkalakú virágibrik, középen kávékészlet herendi porcellánból, a két alsó polczon fotográfia albumok: a Hajnal-album, Liszt: szent Erzsébet legendája és Arany János összes költeményei albumszerű díszkötésben. Az ajtófüggöny előtt fényezett mahagonifa virágasztal,

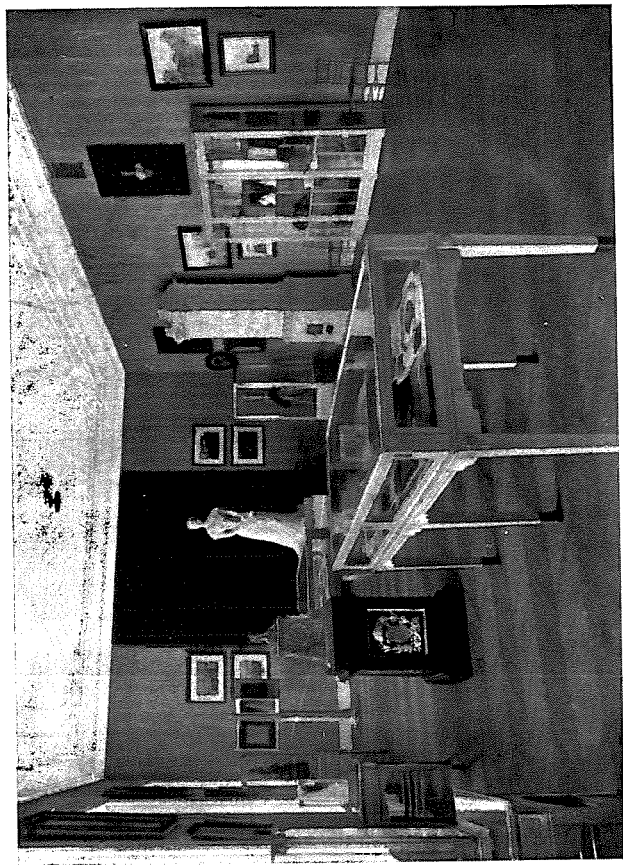
a másik polczállványon, mely azonos az előbb leírottal, a felső polczon modern, festett francia biscuit csoportok, a második polczon Mária Valéria főhercegnő három arc képe, az egyiken Kornis Mária grófnővel karonfogva. A következő polczon bronz bonbonnière, tőle jobbra-balra aranyozott bronzkeretben a királyné két kedvencz kutyájának fényképe. Jobbra «Brave» szent bernáthe gyi, a gyermek Mária Valéria főhercegnő előtt ül, balra «Shadow» német dogg; továbbá fényképalbumok. A polczállvány fölött a koronázási «Kardvágás» a Ferencz József téren 1867. jun. 8-án, természet után festette Heinrich E.; vízfestmény.

A kályha előtt négyszárnyú kályhaellenző fényezett mahagonifából, vörös selyemdamasztal bevonva. Mellette kétszárnyú könyvesszekrény, fényezett mahagonifából, üvegbetétes ajtókkal, benne a királyné könyvtárából 219 magyar könyv. Ezek között látjuk Szalay László, Horváth Mihály, Falk Miksa történelmi műveit; a remekírók közül br. Eötvös József, Vörösmarty, a Kisfaludyak, Petőfi, Arany, Tompa, báró Jósika, Szász Károly, Jókai stb.

műveit. Ezekhez tartoznak a nyugágy melletti kis asztalon fekvő könyvek is.

(Valamennyi Mária Valéria főherczegasszony ajándéka.)

A könyvszekrény alsó osztályában nyertek elhelyezést a királyné emlékét megörökítő ama hirlapi cikkek, könyvek és képek, melyeket Ferenczy Ida, az elhunyt királyné felolvasóhölgye ajánlott föl az emlékmúzeumnak. A könyvszekrény tetején fiatal leány mellszobra carrarai márványból Epinay szobrásztól, a sarkon Heine, a királyné kedvencz költőjének arczképe; olajfestmény gazdagon aranyozott bőrkeretben. Az almárjom fölött a falon Ő Felségeik első gyermekének, a két-éves korában Budán 1857 május 29-én elhunyt Zsófia főherczegnőnek arczképe; pastel J. Jakob műve.

A múzeumterem.

II. MÚZEUMTEREM.

A királyné írószobájából kijövet a szemközt levő északi fal előtt

1. *Erzsébet királyné életnagyságú szobrának gipszöntvénye.*

(Festetics Mária grófnő és Ferenczy Ida ajándéka.)

A szobornak Klotz Hermann bécsi szobrász-tanár által fehér márványból készített eredetijét báró Nopcsa Ferencz, a királyné főudvarmestere, gróf Festetics Mária, a királyné udvarhölgye és Ferenczy Ida, a királyné felolvasóhölgye készítették és ajánlották föl «örök hálájuk és legmélyebb hódolatuk» jeléül a budapesti Erzsébet Örökimádás-templom számára.

A szobor mögötti függönytől jobbra-balra négy vízfestmény Székely Bertalantól, mely az 1867 junius 8-iki koronázás négy főmozzanatát örökíti meg; e négy képet Pest város közönsége emlékül ajánlotta föl Erzsébet királynénak.

2. *Jobbra alatt: «A koronázás a budavári Mátyás-templomban».*

3. *Jobbra fent*: «Az arany-sarkantyús vitézek lovaggá avatása a budavári helyőrségi templomban».

4. *Balra fent*: «A király koronázási eskütétele a pesti plébániatemplom előtt».

5. *Balra lent*: «A kardvágás a Ferencz-József-téren felállított koronázási dombon».

(Mind a négy kép Gizella bajor kir. herczegné és Mária Valéria főherczegasszony ajándéka.)

A sarokban

1. sz. Forgó állvány.

Harmincz kép, magyar művészek által a felséges Asszonynak 1857-ben, Ő Felségeik magyarországi első körútja alkalmából felajánlva, ezek:

6. *Weber Henrik. Tollrajz.* Címlap; magyar ifjú művészek Olasz- és Németországban tett tanulmányuk eredményét Ő Felségeiknek felajánlják.

7. *Lotz Károly. Olajfestmény.* Ménes a pusztán.

8. *Szemplér Mihály. Olajfestmény.* Népélet a Tiszánál.

9. *Jankó János. Olajfestmény.* Kántor uram felkösönti menyét.

10. *Landau Alajos. Olajfestmény.* Magyar életkép.

11. *Giergl Alajos. Olajfestmény.* Leány virágokkal.

12. *Latkóczy Lajos. Olajfestmény.* Női tanulmányfej.

13. *Kiss Bálint. Olajfestmény.* Homonnai István Ung és Zemplén vármegyék főispánja, a zemplénvármegyei Kapos falunál 1566-ban legyőzi a tatárokat.

14. *Vizkelety Béla. Olajfestmény.* IV. Béla király menekülése a tatárok elől.

15. *Brodzky Sándor. Olajfestmény.* Erdei malom.

16. *Markó Ferencz. Olajfestmény.* Buza-föld.

17. *Brechler A. Olajfestmény.* A zugliget.

18. *Petschnigg János. Vízfestmény.* Az a hely Orsova közelében, a hol a szent korona el volt ásva.

19. *Barabás Miklós. Vízfestmény.* A láncz-híd alapkőletétele.

20. *Canzi Ágoston. Vízfestmény.* Mária Terézia és Mathild főhercegnők,¹ a legfelsőbb látogatás öröme megkoszorúzzák Ő Felsége mellszobrát.

21. *Sonnenschein C. Vízfestmény.* Magyar életkép.

22. *Ujházy Ferencz Miklós. Olajfestmény.* Pásztorélet.

23. *Barabás Henriette. Vízfestmény.* Gyümölcs.

24. *Ujházy Ferencz Miklós. Vízfestmény.* Kagylók.

25. *Markó Ferencz. Vízfestmény.* Czigány család.

26. *Sterio Károly. Vízfestmény.* Megvadult ménes az itatónál.

27. *Orlai-Petrics Soma. Olajfestmény.* Tinódy Sebestyén, az utolsó magyar hegedős, gr. Nádasdy Tamás nádor udvarában, hol végnapjaiban menedéket talált.

28. *Than Mór. Olajfestmény.* Szent István király, koronáját és országát felajánlja a boldogságos szűz Máriának.

¹ Albrecht főherceg, Magyarország akkori kormányzójának leányai.

29. *Moser Emil. Rajz.* Crescimir halála.

30. *Kargl Károly. Krétarajz.* Szűz Mária, Magyarország védasszonya Ő Felségeik védőszentjei által körülvéve, megáldja Ő Felsége utazását.

31. *Wolf Alajos. Tollrajz.* Részlet a Margitszigetről, Óbudának átellenében.

32. *Barabás Zsuzsanna. Vízfestmény.* Részlet a Zugligetből.

33. *Adler Móricz. Olajfestmény.* Földművesek Visegrád táján üdvözlik az Ő Felségeiket hozó gőzhajót.

34. *Molnár József. Olajfestmény.* Szent Margitnak, IV. Béla király leányának halála a Margitszigeten 1271-ben.

35. *Engerth Vilmos. Vízfestmény.* Meny-nyezet-diszítmények.

(6—35. sz. Gizella bajor kir. hercegné és Mária Valéria főherczegasszony ajándéka.)

Balra, az első és második ablak közötti fal előtt

2. sz. Asztal.

36. *Vertmívű ezüst csupor, benne ezüst szőlőtő aranyfürtökkel.* Ő Felségeik 1857-ben Magyarországon tett első körútjuk alkalmával

Eger városa által felajánlva. A csupor mindkét oldalán haut-relief aranybetűkkel következő felírással: «Erzsébet császárnőnek hódolata jeléül Eger városa 1857.»

(Ő császári és apostoli királyi Felsége ajándéka.)

Fölötte a falon

37. *Erzsébet királyné. Fénykép.* Koller tanár rajza után. Egész alak, világos ruhában. Eredetije Ferenczy Ida asszony tulajdona.

38. *Erzsébet királyné fényképe* fehértoallas kalappal.

39. *Erzsébet királyné. Fénykép.* Kivágott fekete estélyi ruhában. Koppay olajfestménye után. Eredetije a bécsi Jockey-klub tulajdona.

40. *Erzsébet királyné. Rézmetszet.* Winterhalter olajfestménye után. Eredetije a bécsi Hofburg audiencia szobájában.

(37—40. sz. Ferenczy Ida asszony ajándéka).

3. sz. Tárló.

Legnagyobb rész a királyné kézíratait tartalmazza. A királyné, hogy a magyar nyelvben gyakorolja magát, különféle elbeszéléseket, történelmi és szépirodalmi

tárgyú czikkeket fordított magyarra. Ferenczy Ida kegyelete számos ily munkálatot őrzött meg az utókor számára, a mely meghatva fog meggyőződni ama kitartó szorgalomról, melylyel felejtethetlen emlékü királynénk a magyar nyelvben gyakorolta magát, a melyet rövid pár év alatt teljesen el is sajátított.

(Az ezen tárlóban levő összes tárgyak az 56. sz. kivételével Ferenczy Ida asszony ajándéka.)

41. *A királyné sajátkezűleg írt magyar nyelvgyakorlatai.* Három füzet.

42. *Ugyanannak történelmi tárgyú sajátkezű gyakorlatai.* Két füzet.

43. *A királyné szépirodalmi tárgyú gyakorlata.* Szindarab töredék.

44. *Ballagi Magyar-Német és Német-Magyar Szótára.* 2 kötet. Félbőrkötés. Erősen kopott kötése tanusítja, mily sokat használta a királyné.

45. *A királyné irótolla.* Karneol szárral és ezüst tolltokkal.

46. *A királyné történelmi gyakorlatai, Falk Miksa kezeirása,* a ki akkoriban a felséges asszonynak a magyar történelemből leczkéket adott.

47. A *Falk-féle leczkék egy lapja*, melynek felét a királyné kezeirása foglalja el.

48. *Erzsébet királynénak Ischlben 1867. aug. 4-én kelt és br. Eötvös Józsefhez intézett sajátkezű levele.*

Vonatkozik arra a körülményre, hogy a királyné gróf Andrássy Gyula miniszterelnök útján fölkérte báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy vele levelezésbe lépjen és leveleit nyelvtanilag javítsa ki. Báró Eötvös József erre önként értehetőleg örömmel vállalkozott s olyképen eszközölte a javítást, hogy a hibás szavakat s mondatokat aláhúzta, megszámozta s javításukat külön lapra írva, a királyné leveléhez csatolva visszaküldötte.

A királyné levelében ezt a következő meghatóan szerény szavakkal köszöni meg:

«Kedves Báró! Fogadja őszinte köszönetemet szivességeért, melylyel azon unalmas föladatot, hogy velem levelezésbe lépjen, magára vállalta. Tudván, mily korlátolt és drága önnek ideje, alig mertem e szerénytelen kérést önhöz intézni, kivált, mert magyar irályom még igen gyenge és sok igazítani való lesz leveleimen.

Számítok tehát elnézésére, előre örül-

Budapest 1864. Febr. 18.
4. 2. 1864.

Áldott Bács!

Fogadja öszinte köszönetem
szívessegét, melyet
azaz unalmas feladatot,
bogy valami kedvesebb
kéjjel, mégis vállaltam.
Tudván mily barátságos
és szép innék ideje,
sőt mertem a szerény:
talem kéret inkább is-
ténis, bírák mint meg-
várni meg igen gyors,
és sok igaztani nek-
bogy leveleimre.

vén az élvezetnek, mely¹ az önnel való levelezés nyújtani fog. Remélem, hogy ön igen szigorú lesz s leveleimet kezdettől végig kijavítva nekem vissza fogja küldeni, mivel legforróbb óhajtásaim közzé tartozik a vágy, hogy minél inkább elsajátíthatnám² gyönyörű nyelvünk minden szépségeit. Mint Andrássy gróftól hallottam, ön most Svajtzi fürdőbe ment; bárcsak az élesztő levegő s a jótévő nyugalom a szép vidéken tökéletesen helyre állítaná gyenge egészségét, mely a lefolyt hónapok fáradtságai által mégis szenvedett. Szívből kívánnám, hogy önnél szebb ideje lenne mint nekünk itt³ hol folyvást esik s a sűrű köd alig láttatja a hegyeket,

De amint észre veszem, levelem már eléggé hosszú, nem akarok mindjárt először vissza élni türelmével, sietek tehát befejezni e sorokat, melyekhez még őszinte üdvözlétét csatolja háladatos tanítványa

Erzsébet, s. k.

A nekem czimzett levelének borítékára kérem mindenkor a nevét ráírni.»

A levél mellett fekszik annak *báró Eötvös által sajátkezűleg írt javítása:*

«I. Örülven az élvezetnek, melyet az önnel való levelezés sat.

2. Óhajításaim közé tartozik a vágy, hogy minél inkább elsajátítsam gyönyörű nyelvünk szépségeit.

3. Szívből kívánnám önnél szebb ideje lenne mint nekünk itt

Ezen mondat így nem állhat, hanem helyébe vagy ez teendő:

Szívből kívánnám, hogy önnek szebb ideje legyen mint nekünk itt;

vagy pedig:

Szívből kívánnám, hogy önnél szebb idő legyen mint nálunk.»

49. *Erzsébet királynénak Schönbrunnból; 1867. nov. 2-án br. Eötvöshöz intézett sajátkezű levele*, a melyben említi, hogy régen nem írt már neki.

«Régóta háborgattam volna önt új levelekkel, hogy minél többet nyerhessek azok által öntől, de szenvedő állapotban lévén a lefolyt hónapokban, nem voltam képes eszes dolgokkal foglalkozni.

Eléggé nyugtalan nyaram volt, a fárasztó salzburgi napok után végtelen jó esett svájcz-

bani hosszabb tartózkodásom, hol két kedvencz nővérem körében a gyönyörű Rajna-esés partján kellemes időt töltöttem. Most már három hete, hogy itt vagyok, hol az ősz utolsó szép napjait élvezem, de mennyivel jobban szerettem volna ezt Gödöllőn tehetni, mi eleinte tervünk volt, de a körülmények folytán ráhatároztam magamat, csak néhány hónap múlva szeretett hazánkba visszatérni. Mennyire örülök e perczre nem szükséges mondanom, nekem úgyis már valódi örökségnek tetszik, mióta utolsósor voltam ott. Ezuttal ön is bizonyosan elhagyta már a Svábhegyet s visszatért fárasztó foglalkozásai közé, remélem a Ragazi fürdő után megerősödött egészséggel.

Örömmel olvasom most az ujságokat s követem távolról a császár oly sikerült párisi utazását.¹ Ki hitte volna még egy évvel ez-

¹ Ő Felsége ezen év október 23-án utazott el 14 napi tartózkodásra Párisba, hogy III. Napoleonnak visszaadja ugyanaz év nyarán Salzburgban tett látogatását. Ő Felségét magyar királlyá koronáztatására s az általa életbeléptetett alkotmányos, szabadelvű reformokra való tekintettel az egész francia nemzet óriási lelkesedéssel üdvözölte.

előtt, hogy mi ismét így fogunk állni, kivált külföldön.¹ Most a jó Isten csak adjon egy pár évi nyugalmat és békét, hogy az ország visszanyerhesse régi erejét, aztán majd idővel remélhetünk jobb jövőt.

Mielőtt leveletem befejezem, még egy kérréssel járulok önhöz, lenne oly szives nekem egy pár új regényt ajánlani? A régibbeket már majdnem mind olvastam.

Önt és a bárónőt szívből üdvözölvén, maradok háladatos tanítványa
Erzsébet s. k.»

A levél mellett láthatók *báró Eötvös sajátkezűleg írt javításai*; példaképen álljon itt a következő érdekes javítás:

«egy pár évi nyugalom helyett pár évi nyugalom teendő, miután a magyar ily helyen a németben szokásos ein-t elhagyja.»

50. *Báró Eötvös Józsefnek a királynéhez Pest, 1867. nov. 6-án intézett nagyérdekű válasza* ez utóbbi levélre:

«Felséges királyné! Fogadja mindenekelőtt hálámat kegyes soraiért, kettőzött örömmel

¹ Célzás az 1866. évi porosz hadjárat idejére.

vettem azokat, mert miután Felséged válasza oly soká késett, csaknem aggódni kezdtem, hogy nyelvészi tanácsnokának mást választott és minden hivatalom között ez az egyetlen, melyhez féltékenyen ragaszkodom.

Épen midőn a Svájcot elhagyni készültem, olvastam a lapokban Felséged megérkezését és pedig aggodalommal, mert a betegségi esetek, melyek épen akkor Zürichben előfordultak és az ujságok zaja csaknem merényletkint tünteti fel, hogy Felséged akkor megy oda, mikor a turisták serege rémülve szét-szalad.

Hála az égnek, hogy Felséged e szép országban sok kellemes napokat töltött. A megnyugtató hatás, mellyel a természet nagysága kedélyünkre gyakorol, kettősen jól eshetett a fáradság után, mellyel minden emberi nagyság jár s melyből Felségednek ez idén bő része volt. De ne sajnálja a fáradalmait, melyek részint a birodalom új állásának alapjait vetették meg, részint annak következései s melyek után milliók előtt egy szebb jövőnek kilátása nyílt meg. Most ha Isten békét ad (mihez a fordulat után, melyet a dolgok az

utolsó napokban Olaszországban vettek¹ s mire semmi sem gyakorol több befolyást, mint Ausztriának megerősödött állása) országunk, nemcsak mint Felséged mondja, régi erejét fogja visszanyerni, de oly jövőnek megyünk elébe, minőt a birodalom évkönyvei még nem ismernek.

Azon látszólag nagy veszteségek által, melyeket szenvedtünk, a birodalom csak oly térről szorítottatott le, melyen hatalmát a dolgok természete szerint állandóan úgy sem állapíthatta volna meg, hogy egész erejével azon feladás megoldására kényszeríttessék, melyet neki a gondviselés kijelölt; azaz hogy a civilisatio jótéteményeit terjessze mindazon népekre, melyekre befolyása terjed s ezekből új, az előbbinél hatalmasabb államot alkosson. Nem vonom kétségbe, hogy mielőtt e cél elérhető, sok fáradságra, talán nehéz küzdelmekre lesz szükségünk. A nagy szerepek, minő Felségtek-

¹ Czelzés Garibaldinak Mentananál 1867. nov. 3-án a francia és pápai egyesült csapatoktól szenvedett vereségére és ezzel az olasz királyság amaz actiójának akkori meg-hiusulására, amely a pápa világi hatalmának megdöntését célozta.

nek jutott, mindig nehezek s jöhetnek pillanatok, melyekben ismét egész erőnknek megfeszítése kívántatik. De egyről meg vagyok győződve s ez az, hogy a komoly veszélyek megettünk fekszenek. Azok azon pillanatban szűntek meg, midőn a magyar király s a magyar nemzet érdekeik teljes ugyanazonosságát belátták és az Isten megfogja áldani azt, ki által ez eszközöltetett.

De most veszem észre, hogy midőn Felsegédnek a Svájczról és ottani tapasztalataimról, ha lehet mulatságos levelet akartam írni, politikába merültem. Négy nap óta erős vita folyt a képviselőházban s annyira belemélyedtünk a politikába, hogy gondolataim akaratlanul is ezen irányt követik. Azonban a vita is, mely egy óra előtt a kormány elhatározó győzelmével végződött, bebizonyítja újra, mennyire erősödtek a nemzet többségénél azon érzések s meggyőződések, melyek a trón biztos támaszát képezik.¹

¹ Heves vármegye egy kormányrendeletnek az engedelmességet megtagadta s ezért a kormány a vármegye önkormányzati jogának felfüggesztése mellett kormánybiztost küldött ki. A belügyi miniszterhez ennek folytán intézett inter-

Ha Felséged valamely érzéséről biztosan tudhatja, hogy abban ezerek osztoznak, ez sajnálkozás a felett, hogy az ősz szép napjait nem töltheti hazánkban. Egyetlen vigasztalásunk a remény, melylyel a jövő tavasznak elébe nézünk s mely egy új köteléket fog fűzni magas családjá s a nemzet között.¹

Felséged parancsára legközelebbi levelemben ki fogom jelölni az újabb ajánlható regényeket. Szégyenemre kell megvallanom, hogy erre a jelen pillanatban képes nem vagyok, 65-től annyira el lévén foglalva más dolgokkal, hogy szépirodalmunkat figyelemmel nem követhetém, s igen félek, hogy Gyulai elbeszélésein kívül az utolsó években kevés lesz, mi megérdemelné, hogy Felséged által elolvastassék. Ha tanácsolnom szabad — a mennyiben figyelemreméltó új regények nem léteznének, Ráth M. kiadónál kijött történelmi könyvtárt ajánlanám. Miután ez Maculay,

pellatióra adott felelet nyomán négy napi vita indult meg a képviselőházban, melynek eredménye volt, hogy a Ház 195 szavazattal 79 ellenében kimondotta, hogy a kormánynak Heves vármegye irányában követett eljárását helyesli.

¹ Célzás a királyné tavaszra várt lebetegedésére, aki Budán 1868 ápril 22-én adott életet Mária Valéria főhercegnőnek.

Tiers, Prescot sat. sat. legérdekesebb műveit legjobb íróink által készült fordításokban foglalja magában, Felséged itt a nyelvgyakorlat mellett, egyszersmind valóban érdekes és figyelemreméltó olvasmányokat fog találni.

Nőmmel együtt — kiről Felséged levelében megemlékezni kegyes volt — legmélyebb hódolatunkat jelentve ki, azon kéressel fejezem be talán nagyon hosszúra nyult levelemet: bár Felséged mentől előbb ismét néhány sorral örvendeztetné meg

Felségednek

Pesten, november 6-án 867.

leghivebb szolgáját

B. Eötvös József s. k.»

51. *István bácsi naptára 1864-ből.* Egyik bejegyző lapján a királyné sajátkezű rajzaival.

52. *István bácsi naptára 1861-ből.* Egyik lapján a királyné által lovaglaskor használt lovak neveinek sajátkezű feljegyzésével.

53. *Heine költeményeinek zsebkiadása.* E köteteket a királyné mindig magával vitte. (Három kötet, sötétzöld vászonkötés, aranyozással.)

54. *István bácsi naptára 1866-ból.* Egyik bejegyző lapon a királyné sajátkezű írásával, a porosz hadjárat idején Budára jövételekor az itteni városi küldöttséghez intézett következő válasza: «Ámbár az ok, mely engem ma ide vezet szomorú és az idő borult s veszélyterhes, mégis örül a szívem, hogy ismét itt lehetek kedves Magyar hazánk szeretett földjén.»

(Az alatta olvasható és szintén a királyné kezétől származó «Bártfa» szó nem tartozik a válaszhoz.)

55. Nogáll: *Lelki kincstár. A királyné egyik imakönyve.*

56. *Drágakövekkel és arany díszszel gazdagon ékesített imakönyv,* a következő czimlappal: «Erzsébet Ö cs. kir. Felségének magyar királynévá koronáztatása ünnepének emlékezetére hódolat jelül sz. kir. Pest város közönsége. 1867. junius 8.»

(Mária Valéria főherczegasszony ajándéka).

57. Tárkányi: *Vezércsillag az üdv elnyerésére. A királyné éveken át használt imakönyve.*

A 347. lapon «Az ország javáért» című ima mellett, a melyen meglátszik, mily sokszor imádkozhatta azt érettünk áldott emlékü királynénk, egy árva-

viola és Deák Ferencz arczképe fckszik, úgy, a hogy azt a királyné odatette.

58. *A királynénak egy hölgyküldöttséghez intézett és irónnal sajátkezűleg leírt válasza, melyben így szól a királyné: «Valamint a költő szerint a legelső magyar ember a király, úgy én is oda törekszem, hogy igaz szorgalmamnál fogva a valódi magyar nőnek méltó előképe lehessenek.»*

59. *A szózatnak a királyné által sajátkezűleg leírt két első versszaka.*

60. *A királyné által szerzett és sajátkezűleg leírt német vers, melynek szövege az ischli Jainzen-Kogl tetején lévő Szűz Mária-kép alatt áll.*

61. *Erzsébet királyné távirata II. Vilmos német császárhoz a budai várban 1897 szept. 21-én az udvari diszebéden mondott pohárköszöntő alkalmából, mellyel a német császár Ő császári és ap. kir. Felségének felköszöntésére válaszolt. A távirathoz hozzáfűzve egy ujságkivágás a Wiener Salonblattból: párbeszéd Augusztá Viktória német császárné és gróf Zichy Jenő között, mely erre a táviratra vonatkozik.*

A ránk nézve nagyérdekű pohárköszöntő és távirat szószerinti szövege ez:

«A legmélyebb hála érzelmével fogadom Felségednek oly szíves üdvözlését. Hála Felséged meghívásának, meglátogathattam e pompás várost, amely oly nagyszerűen fogadott, hogy lelkemet valósággal hatalmába ejtette (mich geradezu überwältigt hat). Rokonérző érdeklődéssel kísérjük Mi otthon a lovagias magyar nemzet történelmét, amelynek hazaszeretete közmondásossá vált, amely küzdelemmel-teljes multjában életét és javát áldozni a kereszt védelmében sohasem habozott. Oly nevekre, mint Zrinyi és Szigetvár, még ma is fennen dobog minden német ifjú szíve. Rokonérző bámulattal kísértük az ezeréves születésnapot, amelyet a hűséges magyar nemzet, szeretett királya köré seregelve, meglepő pompával ünnepelt meg. Művészi érzékéről emlékművei tanuskodnak, míg a Vaskapu békóinak szétrepesztése a kereskedelemnek és forgalomnak nyitott meg új utakat és Magyarországot mint egyenjogú népet illesztette be a nagy kulturnépek sorába.

De ami magyarországi tartózkodásom alatt,

különösen pedig budapesti fogadtatásom alkalmával a legmélyebb benyomást tette rám, ez az a lelkes odaadás, melylyel a Magyar, Felséged magasztos személyén csügg. De nemcsak itt, hanem Európaszerte s különösen saját népem körében ugyanaz a lelkesedés hevül Felségedért, amelyből Magam is bátor vagyok részemet kivenni, midőn fiú módjára föltekintek Felségedre, mint atyai barátomra.

Népeink üdvére kötött szövetségünk, hála Felséged bölcsességének, szilárdan és felbontathatatlanul áll és Európának már régóta megőrizte békéjét és meg fogja őrizni továbbra is. A lelkes odaadás Felséged iránt — bizonyos vagyok róla — még ma is úgy lángol Árpád fiainak szívében, mint akkor, midőn Felséged dicső őse felé azt kiáltották: *Moria-mur pro rege nostro!* Ez érzelmeket kifejezésre juttatva, mindazt, amit csak Felségedért érezhetünk, gondolhatunk és könyöröghetünk, abba a felkiáltásba foglaljuk össze, amely minden magyar ember ajkáról utolsó lehelletéig hangzik (magyarul): *Éljen a király!*»

Erzsébet királyné táviratának magyar fordítása:

«Ő felségének, Németország császárljának. Épen most olvastam Felségednek oly megragadóan szép pohárköszöntőjét. Az abban szeretett királyunk és drága hazánk iránt kifejezett érzelmek oly igen jól esnek egy magyarúl érző szívnek. *Erzsébet.*»

62. *A királyné által Pest város, Buda város, a Magyar Tudományos Akadémia küldöttségeinek és a magánkérvényezőknek adandó válaszok, a királyné által sajátkezűleg leírva.*

4. sz. Állvány.

63. *Ezüst szekrény*, melyben az országos küldöttség Erzsébet királyné koronázási ajándékát, az 50.000 darab aranyat Budán, 1867 június 10-én átnyujtotta.

A szekrény négy sarkán Mária királynőnk, Adelheid, Géza vezér hitvese, magyarországi szent Erzsébet és Mária Terézia királynőnk szobrai. A szekrényen elől a következő felírás: «Ő cs. kir. Fölségének, *Erzsébet magyar királynénak* koronázási emlékül az ország

(63. sz.) Erzsébet királyné koronázási ajándékának ezüst szekrénykéje.

nevében hódolva ajánlják Magyarország főrendei és képviselői. Buda-Pesten 1867 június hóban.»

Készítette Laky Adolf Pesten 1867.

(Ö cs. és ap. kir. Felsége ajándéka.)

Az országos küldöttséget, mely Ö Felségeiknek a 100.000 darab arany koronázási ajándékot vitte, báró Wenckheim Béla belügyi miniszter, Mailáth György országbíró, a főrendiház elnöke és Somssich Pál a képviselőház alelnöke vezette, a küldöttség szó-noka Haynald Lajos dr., kalocsai érsek volt.

A lángelméjű főpap fényes beszédében az ajándékra vonatkozólag a következőket mondotta:

«Ami legértékesebbet nyújt ez isteni áldásokban gazdag magyar föld, dús bányáinak aranyát választá hálaérzete jeléül apáink találékony alattvalói szeretete. S mi is magasztos hagyományainkhoz kegyeletesen ragaszkodva, aranyat mutatunk be ma Felségteknek hűséges alattvalói hódolattal; azon bányáknak aranyát, melyek terméke tizedét adá ős idők óta a magyar nép fejedelmi urának, királyának.

De vagyon ennél a föld fényes poránál értékesebb ajándékunk is Felségtek számára. Szintannyi bánya, kiaknázhatatlan aranybánya

az alattvalók szive; e bányák aranya a törhetlen hűség, mely benne honol. S ez arany nak nem tizedét, nem ötven-, nem százezerét nyújtja Felségteknek a hálás nemzet, e bányának minden aranya, a néphűségnek s áldozatkész szeretetnek teljes kincse Felségtek tulajdona.»

Ő Felsege a király az országos küldöttség szónoka által hozzá intézett beszédre következőképen válaszolt:

«Az ország rendei és képviselői részéről megajánlott koronázási díjat, mint igaz hódolatuk és őszinte ragaszkodásuk jelenségét, Magunk s a Felseges királyné nevében kedvesen fogadván, azt hazai célra kívánjuk fordítani, mi iránt szándékunkat Hűségtekkel annak idejében tudatni fogjuk.»

A koronázási ajándék hováfordítása iránt Ő felségeik az alább következő legfelsőbb kéziratral intézkedtek. A kéziratok tartalmát másnap falragaszok hirdették, melyeket a közönség ujjongva és örömkönynyek között olvasott. A kéziratok szövege a következő:

«Kedves Gróf Andrássy!

Midőn szerencsés megkoronáztatásunk által helyreállítva látjuk azon egyetértést, mely minden birodalom hatalmának és jólétének alapja, atyai szivünknek nincs

forróbb óhajtása, mint az, hogy a mult szomorú eseményeinek nemcsak következményei megszűntessenek, de szenvedései is, a mennyire Tőlünk függ, enyhíttessenek.

Ezen óhajtástól vezéreltetve, adtuk ki a tegnapi napról kelt rendeletünket.

Az országgyűlés küldöttei Magyarország nevében 50,000 darab aranyat azon célból ajánlottak föl, hogy Minket ragaszkodásuk ezen jele által is megörvendeztessenek.

Mi ezen összeget a volt honvédek árvái, özvegyei, munka- és keresetképtelenné vált rokkantjainak fölsegélésére kívánjuk fordíttatni.

Magyar miniszteriumunk föladata leend, ezen alapítvány legczélszerűbb kezelése és a kijelölt célra való fordításának módzatai iránt mielőbb részletes javaslatot Elénk terjeszteni.

Kelt Budán, 1867. évi junius hó 10-én.

- *Ferencz József, s. k.,»*

«Kedves gróf Andrássy!

Örömmel csatlakozom Felséges Uram és férjem mai nap önhöz kiadott legmagasb

kéziratának tartalmához, midőn az országos küldöttség által Nekem átadott 50,000 darab aranyból álló koronázási díjt ugyanazon célra szentelni kívánom.

Kelt Budán, 1867. évi junius hó 10-én.

Erzsébet, s. k.»

A második ablakon

64. *Ő Felségeik karonfogva jönnek le Gasteinban a Badeschloss nyílt lépcsőjén, I. Vilmos német császárnál megérkezésükkor 1885. évi augusztus hó 6-án tett látogatásuk után. Diapositiv, amateur felvétel után.*

65. *Erzsébet királyné díszmagyarban. Diapositiv, Rabending eredeti felvétele után.*

Igy öltözve fogadta a királyné Bécsben 1866 évi január hó 8-án a magyar országgyűlés mindkét házának Scitovszky János bibornok-herczegprimás által vezetett küldöttséget, a mely Ő Felségeiket meghívta Budára. (A január 29-iki ünnepélyes bevonulás képeit ld. a 116 és 119 sz. alatt.)

(Mindkét diapositiv Koller Károly tanár utódai műtermében készült és a cég beltagja, Forchet Román fényképész ajándéka.)

A második és harmadik ablak közötti fal előtt

5. sz. Asztal.

66. *Erzsébet királyné emlék.* A királyné feje, lehúnyt szemmel párnán ábrázolva. Öntvény. Eredetije Weigl-től. Bécs, 1902.

A falon

67. *Erzsébet királyné. Fénykép.* Koppay olajfestménye után. Egész alak, magas, fekete ruhában. (Eredetije Festetics Mária grófnő tulajdona.)

68—69. *Erzsébet királyné. 2 fénykép.* Horovitz Lipót festménye után. Térkép, magas, fekete ruhában. A 68. sz. eredetije özv. gróf Andrássy Aladárné, a 69. sz. eredetije Harrach Mária Terézia grófnő tulajdona.

70. *Erzsébet királyné. Fénykép.* Benczúr Gyula festménye után. Térkép, magas, fekete csipke ruhában. Eredetije Ferenczy Ida asszony tulajdona.

71. *Erzsébet királyné. Fénykép.* Benczúr Gyula festménye után, a királyné fekete magyar ruhában, bal vállára vetve fekete prémöltöny. Eredetije Sztáray Irma grófnő tulajdona.

Az öt olajfestményt, amely után ezek a fényképek

készültek, Erzsébet királyné halála után Ő cs. és ap. kir. Felsége emlékül adta Harrach Mária Terézia grófné Thurn-Taxis hercegnőnek, ki a császári udvarnál főudvarmesternői teendőkkel van megbízva; özv. gróf Andrássy Aladárné Wenckheim Leontin bárónőnek, ki a királynénál a magyarországi főudvarmesternői teendőket látta el; Festetics Mária grófnő és Sztáray Irma grófnő, a királyné udvarhölgyeinek és Ferenczy Ida asszonynak, a királyné felolvasó hölgyének.

72. Erzsébet királyné lovon ugratva. Rézmetszet, Charlton festménye után.

(66—72. sz. Ferenczy Ida asszony ajándéka.)

A harmadik ablakon

73. Erzsébet királyné yachtján állva nézi a Riviera szépségét. Diapositiv, Ruckgaber Leopoldine vízfestésü képe után.

A királynéről 1897-ben sógornéja dr. Károly Tivadar bajor herceg neje Marie José hercegnő készítette azt az amateur fényképfelvételt, a melyről a királyné halála után Mária Valéria főhercegnő megrendelésére Ruckgaber Leopoldine festőnő vízfestésű képet készített.

74. Erzsébet királyné lovon, legyezőjét arcza elé tartva. Diapositiv, amateur felvétel után.

(Mindkét diapositiv Kolter Károly tanár utódai műtermében készült s a czég beltagja Forchet Román fényképész ajándéka.)

6. sz. Tárló.

75. *Veszprém város emlékkönyve* Ő felségeik 1857. augusztus 13-iki látogatása alkalmából.

76. *A máramarosszigeti Erzsébet kisdéd-óvó egyesület emlékalbuma* a királyné 1866-iki nevenapja alkalmából.

77. *Erzsébet királyné szolgálatot tevő palotahölgyeinek felirata* a koronázási jubileum alkalmából 1892. június 8.

78. *Díszalbum* a koronázásban résztvett szereplők színezett fényképeivel és szereplésük rövid leírását tartalmazó nyomtatott szöveggel. A királyi párnak felajánlotta Bülch Ágoston és Török Flóris.

79. *Udvarhely vármegye közönségének részvétfelirata* Zsófia alençoni hercegnő elhunytá alkalmából 1897. május 14-én.

80. *Szabadka város felirata* a királynéhez felgyógyulása alkalmából 1862. szeptember 4-ikén.

81. *Nógrád vármegye közönségének üdvözlő felirata* a királyi pár arczképének leleplezése alkalmából 1881. december 22-én.

82. *A magyar országgyűlés képviselőházának felirata* a koronázási jubileum alkalmából 1892. június 8.

83. *A magyar országgyűlés főrendiházának felirata* a koronázási jubileum alkalmából 1892. június 8.

84. *Pest városa polgárai és polgárnői üdvözlő felirata* Mária Valéria főherczegnő születése alkalmából 1868. április 22.

85. *Eger város díszalbuma* a királyi pár látogatása alkalmából 1857. május hóban.

86. *A pesti első bölcsőde-egylet üdvözlő felirata* a királyi pár ezüstmennyegezője alkalmából, 1879. április 24.

87. *Magyar akadémiai album.* A Magyar Tudományos Akadémia ünnepélyes megnyitásának emlékeül 1865.

88. *A pesti jótékony nőegyesület felirata* Rudolf trónörökös eljegyzése alkalmából.

89. *Koronázási emlékkönyv.* Szerkesztették Falk Miksa és Dux Adolf.

(A 6. sz. tárlóban levő összes tárgyak

Gizella bajor kir. herczegné és Mária Valéria cs. és kir. főherczegnő ajándéka.)

A harmadik és negyedik ablak közötti fal előtt

7. sz. Asztal.

90. *Erzsébet királyné salzburgi emlékszobrának kicsinyített mása.* Öntvény. A fehér márványból készült eredetije Hellmer tanártól.

A falon

91. *Rudolf trónörökös tűzértishti egyenruhában. Fénykép,* Decker G. olajfestménye után.

92. *Erzsébet királyné fekete bársony ruhában, Housegard kutyájával. Eredeti fénykép* Rabending műterméből.

93. *Erzsébet királyné arczképe. Fénykép,* Raab festménye után. A királyné lovagló ruhában, mellén rózsákkal.

94. *I. Ferencz József arczképe. Rézmet-szet,* Winterhalter festménye után.

(A 90—94. számok Ferenczy Ida asszony ajándéka.)

8. sz. Tárló.

95. *Erzsébet királyné öltönye*, a mely Genfben 1898. szeptember 10-dikén meggyilkoltatásakor volt rajta. Felsőnyem fekete kabátka, csipkével és himzéssel. A kabátka bal felén a gyilkos tör hasítása látható.

96. *Kis fekete kalap*, melyet a királyné ugyanakkor hordott.

(Mindkettő gróf Sztáray Irma udvarhölgy ajándéka, kinek azokat Gizella bajor királyi hercegné és Mária Valéria főhercegasszony adták emlékebe.)

97. *Erzsébet királyné fényképe* fekete bársony keretben. A fénykép körül szárított rózsák, melyek Genfben a koporsóban, a királyné szívéen pihentek s ott hervadtak el.

98. *Fekete mintázott selyem ruha*, melyet a királyné 1898-ban viselt Nauheimban ottani kurája alatt és halála előtt Territetben.

99. *Szárított virágok*, melyek a királyné koporsójából Genfből valók.

100. *Fekete lószőr kalap* két pomponnal, melyet a királyné élte utolsó évében hordott.

Az ablak mellett a sarokban

101. *Erzsébet királyné. Szinezett fénykép.*

A királyné rövid prêmes öltönyben, kalappal kezében, előtte széken kutyája «Housegard».

102. *Erzsébet királyné szinezett fényképe.*

Fehér ruhában, fekete csipkeköpenyvel, fején kalappal, kezében rózsával.

A tárló feletti falon

103. *Erzsébet királyné 22 különféle arczképe* passepartoutban.

104. *Erzsébet királyné bontott hajjal. Fénykép* Winterhalter festménye után. Eredetije Ő Felsége a király tulajdona.

105. *Erzsébet királyné Sztáray Irma grófnő udvarhölgygyel*, Genfben egy bolt előtt. *Fénykép*, pár nappal halála előtt készült amateur-felvétel után.

106. *Erzsébet királyné fényképe* kivágott estélyi ruhában diadémmal fején. Mellkép.

107. *Erzsébet királyné mint Mater dolorosa. Olajfestmény* Hausleitnertől. Röviddel Rudolf trónörökös halála után készült.

108. *Erzsébet királyné 20 különféle arczképe* passepartoutban.

109. *Erzsébet királyné magyar díszruhában. Fénykép, Rabendingtől.*

(97—109. sz. Ferenczy Ida asszony ajándéka.)

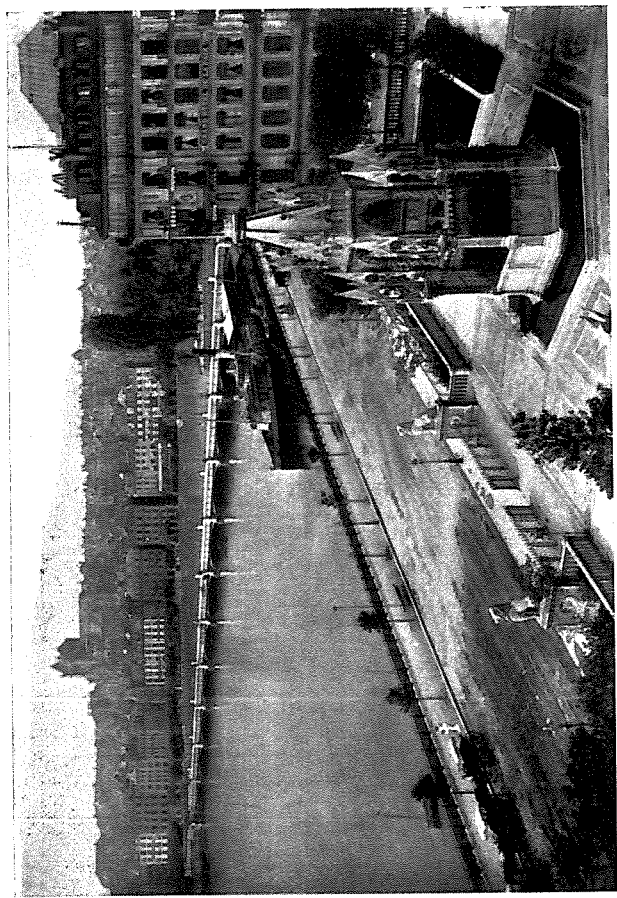
9. sz. Tárló.

110. *Erzsébet királyné ravatala. Genfben a Beau-Rivage-szálló saroktermében. Fénykép.*

III. *Kis fekete kereszt, melyet a királyné magán hordott, egy darabka fekete fátyollal, a melyet a milleniumi évben használt. (Üveg alatt, fekete bársony keretben.)*

112. *A tó partja Genfben. Fénykép. A királyné meggyilkoltatásának színhelye.*

A hajóállomástól számítva a 13. és 14. fa között a f-tel megjelölt helyen támadta meg királynénkat az orgyilkos oly erővel, hogy a királyné visszadőlt, de rögtön lábra állva abban a hiszemben, hogy csak óráját akarták tőle elrabolni, gyalog ment a hajóig és csak a hajón tántorodott meg. A gőzhajó megindult, a királyné állapota azonban csakhamar válságosnak mutatkozván, a hajó visszafordult és a Hôtel Beau-Rivage külön állomásánál kötött ki; a matrózok hevenyészett nyugágyon vitték fel a királynét a Beau-Rivage szállóba, a hol rövid idővel megérkezte után kilehelte nemes lelkét.

(112. sz.) A királyné meggyilkoltatásának színhelye Genfben.

(1110—1112. sz. Ferenczy Ida asszony ajándéka.)

113. *Sötétkék bársonytakaró*, színes selyemvirágokkal és a királyné kezdőbetűjével hímézve.

114. *Fehér mousseline-takaró* színes selyemvirágokkal hímézve, koronás arany E betűvel.

(1113—1114. sz. Gizella bajor kir. hercegné és Mária Valéria főhercegasszony ajándéka.)

115. *Erzsébet királyné profil arcképe. Medaillon relief*, barnára festett gipszöntvény. Breitner J. műve. A gasteini emlék mása.

(Ferenczy Ida asszony ajándéka.)

A tárló fölött a falon

116. *Ő felségeik 1866. január 29-iki bevonulása*: A királyi pár az Albrecht-út fordulójánál. *Vizfestmény* Heinrich Edétől, a Buda-város által átnyújtott emlékalbumból.

(Gizella bajor királyi hercegné és Mária Valéria főhercegasszony ajándéka.)

117. *Erzsébet királyné nyugágyon*, ölében a trónörökössel, mellette Gizella főhercegnő. *Fénykép*, Kriehuber eredeti rajza után.

118. *Erzsébet királyné arcképe. Színnyomat*. A müncheni királyi palotában levő szép-

ség-sorozat Schrotzberg-féle olajfestményű eredetije után.

(117—118. sz. Ferenczy Ida asszony ajándéka.)

119. *Ő felségeik 1866. január 29-iki bevonulása*: A királyi pár a budai lánczhidfőnél. *Vizfestmény* Heinrich Edétől, a Buda-
város által átnyújtott emlékalbumból.

(Gizella bajor királyi hercegné és Mária Valéria főhercegasszony ajándéka.)

Az ablakkal szemközt levő falon a sarokban

120. *Erzsébet királyné séta közben* Gödöllőn Brave kutyájával, hátulról levéve. *Fénykép*, Richter festménye után.

121. *Erzsébet királyné arc képe*. Egész alak, magyar díszruhában. *Fénykép*, László Fülöp festménye után.

(120—121. sz. Ferenczy Ida asszony ajándéka.)

10. sz. Szekrény.

122. *Fekete bársony, ezüst csipkével díszített magyar főkötő* ezüstcsipke barbe-bal, melyet Erzsébet királyné a koronázás alkalmával viselt.

(Mária Valéria főhercegasszony ajándéka.)

123. *Uszályos, nehéz fekete selyem díszruha, fekete csipkeköténynyel, fekete üveggyöngyökkel gazdagon kivarrva, hozzávaló magyaros derékkal együtt; fekete csipkefátyol; fekete bársony, csipkével díszített magyar főkötő; egy pár fekete keztyű; zsebkendő fekete csipkével, E betűvel és a királyi koronával hímézve; selyemmel hímzett gyászlegyező; fekete üveggyöngy nyakék; feketebársony nyakszalag; egy pár selyem topán üveggyöngygyel hímézve.*

(Gizella bajor kir. herczegné és Mária Valéria főherczegasszony ajándéka.)

E díszruhát Erzsébet királyné itteni utolsó hivatalos megjelenése alkalmából viselte, a midőn a magyar törvényhozás mindkét háza gróf Károlyi Tibor főrendiházi- és Szilágyi Dezső képviselőházi elnökök vezetése alatt az 1896-iki milleniumi év június hó 8-án — mint a koronázás évfordulóján és egyúttal azon a napon, a melyen nemzetünk ezeréves multja törvénybe iktattatott — a budai királyi várakban Ő Felségeiknek hódolatát bemutatta.

A küldöttség szónoka Szilágyi Dezső, a képviselőház akkori elnöke volt, a ki örökszépségű beszédében a következő szavakkal üdvözölte Ő Felségeiket:

«Vegye Felséged kegyesen hálás hódolatát

annak a nemzetnek, mely a koronát és az alkotmányosságot soha elválasztani nem tudta. Midőn Felségedet, oldalán a királynéval, a kit a nemzetnek soha meg nem szünő hálája és kegyelete környez, királyi házunk fenséges tagjainak közepette mint emlékeink és örömeink osztályosát és jövő törekvéseink vezérét megjeleneni láttuk... lelkünkben fölébredtek a multnak dicsőséges képei és érezzük, hogy erős a király és a nemzet, midőn érzésekben és törekvésekben egybe van olvadva.»

A szekrény fölött

124. *Erzsébet királyné Gizella bajor kir. herczegnével és közvetlen környezetével 1896-ban a városligeti Gerbaud-pavillonból, hol reggelizett, eltávozik. Színnyomat, Márk Lajos festménye után.*

A szekrény mellett

125. *Erzsébet királyné. Fénykép, Raab olajfestménye után. Eredetije a Leinz-i vadász-kastélyban, a király dolgozó szobájában levő kandalló felett.*

126. *Erzsébet királyné a káposztásmegyeri falkavadászat után lovát eteti. Fénykép, Richter olajfestménye után.*

Az ajtón túl

127. *Erzsébet királyné lóháton. Fénykép,* Richter festménye után.

128. *A királyi pár Cap-Martin-ben* 1896 február 24-én a pályaudvarhoz hajt. *Fénykép,* amateurfelvétel után nagyítva Koller tanár utódai fényképészeti műterméből.

(124—128. sz. Ferenczy Ida asszony ajándéka.)

11. sz. Szekrény.

129. *Erzsébet királyné gödöllői szobrának kicsinyített másolata. Gipszöntvény.* Eredetije bronzból Róna József szobrász műve.

130. *A schönbrunni park fáczánosában lévő majorban az Erzsébet királyné által berendezett magyar parasztszoba. Touche-rajz.* Tury Gyulától. A képre függesztve a szobának a királyné által használt *aranykulcsa.*

131. *Erzsébet királyné mellszobra. Gipszöntvény,* Klotz Herrmann szobrásztanár műve után.

(129—131. sz. Ferenczy Ida asszony ajándéka.)

Mögöttük hódolati feliratok.

(Gizella bajor kir. hercegné és Mária Valéria főhercegasszony ajándéka.)

132. *I. Ferencz József és Erzsébet királyné* házasságuk első éveiből. A király vadászruhában, a királyné mint alpesi pásztorné (Sennerin). Porcellán biscuit szoborcsoportozat a bécsi gyárból.

133. *I. Ferencz József és Erzsébet királyné* házasságuk első éveiből. A királyi pár karonfogva. Porcellán biscuit szoborcsoportozat a bécsi gyárból.

134. *I. Ferencz József és Erzsébet királyné* házasságuk első éveiből. A király asztal mellett ülve, mellette a királyné utczai öltözetben. Porcellán biscuit szoborcsoportozat a bécsi gyárból.

(132—134. sz. Ferenczy Ida asszony ajándéka.)

Mögöttük hódolati feliratok.

(Gizella bajor kir. hercegné és Mária Valéria főhercegasszony ajándéka.)

Erzsébet királyné használati tárgyai:

135. *Fekete szalmakalap fekete tollal.* Ezt a kalapot viselte Erzsébet királyné, a midőn Normandiában 1875 augusztus havában Sassetôt vára közelében lova elbukott. A királynét, sűrű haja és ez a kalap óvták meg komolyabb sérüléstől.

136. *Fekete legyező,*

137. *Egy pár fekete svéd bőrkezttyű és két fekete szegélyű zsebkendő,* mely tárgyakat a királyné élte utolsó éveiben használta.

138. *Porcellán teáscsésze aljjal,* a királyné készletéből.

139. *Fedeles csiszolt üvegpohár,* melyből Erzsébet királyné éveken át naponként itta a frissen fejt tejet.

140. *Legyező* arannyal diszített gyöngyházvázon, elefántcsontszinű selyemre festett rokokó-jelenettel. A férfialak Erzsébet nevét fába vési, mialatt két női alak közeledik.

141. *Összehajtható hármaskulcs.* A budai várkert kulcsai, melyeket a királyné sétaközben magánál hordott.

142. *Broche-tű,* ezüst lóláb, skót munka. Sokat viselt darab.

143. *Üvegkorsó,* melyben a királynénak éveken át Gödöllőn a vizet hozták s a melyből a királyné számtalanszor töltött magának.

144. *Napernyő-állvány* elefántcsontnyéllel, a nyélen I. Ferencz József faragott arczképe, a királyné a bécsi május 1-ei Prater-kocsizásokkor használta.

145. *Skót plaid-tű* ezüstbe foglalt féldrágakövekkel.

146. *Villamoscsengő gombja* «Ferenczy» névvel, mely a királyné szobájából a Ferenczy Idához vezetett villamoscsengő-készüléken volt s melyet a királyné ujja számtalanszor érintett.

147. *Legyező* áttörtmívű teknősbékavázon, világosszürke selyemre festett mithologiai jelenetekkel.

148. *Fedeles orvosságos üvegkupa*, «Angioittico» felirással.

149. *Orvosságos pohárka* bevésett grammjelzésekkel.

150. *Teás-kanna* barnamázás angol fayence.

151. *Kávés-kanna* nikkelből; fekete fanyéllal, melyből a közvetlen környezetének adott legszűkebbkörű villásreggelik alkalmával Erzsébet királyné maga töltötte vendégeinek a török kávé.

152. *Meissen-i porcellán mély tálcaska*. Erzsébet királyné esténként ebből használta szemvizét.

153. *Fekete bőr utításka* koronás E betűvel, melyben a királyné írásait tartotta s melyet mindenüvé magával vitt.

154. *Barna legyező*, melyet a királyné kocsi-kázás, lovaglás és séta közben használt és *egy fehér zsebkendő* a királyné monogrammjával, (135—154. sz. Ferenczy Ida asszony ajándéka.)

155. *Aranyozott bronz ékszerládácska* porcellánemaille betétekkel diszítve. Készítette Giroux Párisban.

156. *Rudolf trónörökös gyermekkori játékszerei*. Zászló, dob, 2 puská, 3 kard, egy tölténytáska.

Ezekkel ajándékozta meg a királyné fiát, a midőn a porosz háború idején a Zugligetben a budakeszi úton levő Kochmeister-villában lakott.

(155—156. sz. Ő cs. és ap. kir. Felsége ajándéka.)

157. *Aranyhimzésű magyar fejkötő* kék-fehér selyemszalaggal, aranyhimzésű fátyol, ékkövekkel diszítve, melyet a Jász-Kún kerület ajánlott föl a királynénak 1857-ben, Ő Felségeik magyarországi első körútja alkalmából.

(Gizella bajor kir. hercegné és Mária Valéria főhercegasszony ajándéka.)

A szekrény fölött

158. *Erzsébet királyné mellképe*. *Olajfestmény*, László Fülöptől.

A szekrény mellett

159. *Erzsébet királyné* lovon, legyezővel kezében. *Vízfestmény*, Wilh. Richter, 1867. jelzéssel.

160. *A királyi pár* a királyné utolsó itt-létékor, 1897. október 30-án a nyugoti pályaudvarra hajtat. Amateur felvétel után készült nagyított *fénykép* Koller tanár utódai műterméből.

A kályhán túl

161. *Erzsébet királyné* a gödöllői lovardában Avolo lován, mely térdet hajt. *Olajfestmény* Wilh. Richter 1876. jelzéssel.

(158—161. sz. Ferenczy Ida asszony ajándéka.)

162. «*Shadow*» német dogg képe. *Olajfestmény* Karl Reichardt 1872. jelzéssel.

163. «*Lord Waterford*», a királyné kedvencz paripájának képe. *Olajfestmény* Wilh. Richter 1881. jelzéssel.

164. «*Brave*», a királyné bernáthegyi kutyája. *Olajfestmény* Karl Reichardt 1870. jelzéssel.

(162—164. sz. Ő csász. és ap. kir. Felsége ajándéka.)

12. sz. Szekrény.

165. *Teljes női lovagló felszerelés*, a királyné kedvencz lovának, «Lord Waterford»-nak nyerge és kantárja.

(A legyezőtartóban levő barna legyező Meissl Marianne k. a., a királyné volt első komornájának ajándéka. A nyerget és kantárt a főlovászmesteri hivatal engedte át.)

A szekrény aljában

166. *2 sarkantyú, 3 lovagló-ostor, 1 ezüst hústartó-szelencze bőrtokban és*

167. *nikkelezett patkó*, melyet Erzsébet királyné séta közben talált s melyet szerencsejelként őrzött.

(166—167. sz. Gizella bajor kir. herczegné és Mária Valéria főherczegasszony ajándéka.)